

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרֵב מֹשֶׁה חַיִּים חֲנוּנֵנו שְׁלִיט"א

גיליון מס' 4

מקח וממכר בשבת

הקדמה

מיסודות קדושת יום השבת, שהשבת הינה יום מנוחה ויום שבתון, כמו שנאמר בפסוק (ישעיהו נח, ג) "אִם תִּשָּׁב מִשַּׁבַּת רִגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בַּיּוֹם קִדְשֵׁי יְקָרְאֵת לְשַׁבָּת עֲנֵג לְקֹדֶשׁ ה' מְכַבֵּד וְכַבְּדוֹתוֹ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְצֹא חֲפָצֶיךָ וְדַבַּר דְּבָר". ועל כן נזהרו ישראל הקדושים בכל הדורות להימנע ממסחר, ומקח וממכר בשבת. וכן מצינו בספר נחמיה שהיה מזוהר את ישראל ממסחר בשבת, כמו שכתוב (נחמיה, יג, טז - יח) "וְהַצְרִים יָשְׁבוּ בָהּ מִבְּיָאִים דָּאֵג וְכָל מִכָּר וּמִכָּרִים בְּשַׁבָּת לְבָנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם. וְאָרִיבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה וְאָמְרָה לָהֶם מַה הַדְּבָר הָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת". איסור המסחר בשבת ופעולות המקח והממכר, אסורות גם עם אינו עובר על אחת מל"ט מלאכות שאסרה התורה. נחלקו רבותינו בטעם איסור מקח וממכר בשבת. יש אומרים¹ שאסור מן התורה לסחור בשבת, משום שנאמר "שבתון", שיהיה יום שבתה ומנוחה. ויש אומרים² שהאיסור הוא מדברי קבלה כמו שנאמר "וְכַבְּדוֹתוֹ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְצֹא חֲפָצֶיךָ". ויש אומרים³ שהאיסור לעסוק במקח וממכר הינו מדרבנן שמא על ידי כך יבוא לידי כתיבה, משום שפעולות המסחר רגילות להתבצע על ידי כתיבה ותיעוד, כגון קבלות הלוואות, קניינים וכדומה. דעה זו הינה העיקרית להלכה⁴. ישנה דעה נוספת⁵ הסוברת שכאשר עושה פעולה בודדת, באקראי, של מקח וממכר כגון קונה חפץ מחברו, אז אסור מדרבנן, אך כאשר פותח חנותו ועוסק במסחר בקביעות, הדבר אסור מן התורה.

מה הטעם שאסור למכור ולקנות בשבת?

א. אסרו חכמים למכור ולקנות בשבת, והאיסור הוא גם על המוכר וגם על הקונה. טעם האיסור הוא מפני שבדרך כלל מכירה וקניה נעשים עם כתיבה, כגון: כתיבת קבלה וחשבונית לקונה, רישום בקופה או חוב, מחיקת חובות ישנים על ידי המוכר, לכן אסרו חכמים לעסוק במכירה וכתיבה בשבת מחשש שמא יטעה ויכתוב.⁶
ב. הפותח חנותו או את עסקיו דרך קבע בשבתות ועובר בהם על אחת מל"ט מלאכות שאסרה התורה, נחשב למחלל שבת בפרהסייה, עם כל ההשלכות ההלכתיות שבכך.⁷

האם מותר להשכיר חפץ בשבת?

ג. אסרו חכמים גם לשכור ולהשכיר בשבת, מאותם טעמים שאסרו קניה ומכירה, שלא יבא האדם לידי כתיבה.⁸

האם מותר לקנות בית מגוי בשבת?

ד. מותר ליהודי לקנות או לשכור מגוי קרקע או בית בארץ ישראל בשבת (במידה ולא יכול לעשות זאת ביום אחר), משום מצות ישוב ארץ ישראל. ומכל מקום, יש לשנות את דרכי הקניין בשבת בשני דברים: א. היהודי לא יתן את הכסף לגוי אלא יראה לו היכן הכסף מונח והגוי ייקח את הכסף בעצמו. ב. היהודי לא יחתום בעצמו אלא יקח עורך דין שאינו יהודי ועורך הדין יחתום במקומו.⁹

האם מותר בשבת להשתתף במכרז של קרקעות?

ה. מותר לגשת למכרז בערב שבת, של חברה של גויים, אף על פי שהחברה מחליטה מי יזכה במכרז

במהלך השבת¹⁰.

האם מותר להשים נעליים או בגדים ליד האשפה ולהפקיר אותם לכל מי שצריך?

ו. הפקר אינו ככלל מסחר בשבת, ולכן מותר לאדם להפקיר נכסיו בשבת¹¹, וכן מותר לזכות מן ההפקר בשבת¹².

האם מותר למחול על חוב בשבת?

ז. מותר למחול חובות בשבת, וכל שכן אם הלווה עני שיש בזה מעין צדקה¹³.

האם מותר בשבת להכריז על אבדה שמצאתי?

ח. מותר להכריז על אבדה בשבת אפילו על דבר שאסור לטלטלו, ונהגו להכריז בבית הכנסת, שזהו מקום כינוס של רבים¹⁴.

האם מותר להשאיר את החלון ראווה של חנותי פתוח בשבת?

ט. מותר להשאיר חלון ראווה של חנות מערב שבת, פתוח ומואר גם בשבת¹⁵.

בהלכות הבאות ראוי לכל אדם לעשות שאלת חכם לפי כל מקרה לגופו, לפי שהפרטים משתנים ממקרה למקרה, והחששות בדבר רבים.

האם צריך לפני שבת לסגור את אתר המכירות של העסק שלי?

י. אדם שברשותו אתר אינטרנט הפועל בכל ימות השבוע, המחמיר לכבד את השבת ולצאת ידי כל הדעות, יסגור את האתר בשבת על פי זמני השבת במדינתו, ואף יתקין תוכנת המחשב שסוגרת את האתר לכל מדינה ע"פ זמני השבת במקום

המשתמשים¹⁶.

יא. אמנם מעיקר הדין, אדם שברשותו אתר אינטרנט גלובלי הפועל בכל ימות השבוע ואנשים קונים ממנו מוצרים שונים, וניתן להניח שהקונים ממנו הם בעיקר גויים, מעיקר הדין ניתן להקל כיוון שהפעולות נעשות בצורה אוטומטית¹⁷.

יב. אדם שברשותו אתר אינטרנט המוכר מוצרים, וסביר להניח שהקונים הם יהודיים, כגון אתר הפועל בשפה העברית, צריך לסגור בשבת¹⁸.

יג. באתרים שצריך לסגורם בשבת, אין הבדל בין אתר אינטרנט מסחרי, לבין פרסומות המפנים גולשים לאתר.

יד. אתר שאיננו מוכר מוצרים אלא מספק מידע ותוכן תמורת תשלום, יש להחמיר יותר, משום שיש בזה משום שכר שבת, אלא אם כן מדובר במנוי לתקופה ממושכת, שאז זה יהיה מותר משום שזה בהבלעה¹⁹.

ומה יהיה הדין אם בעסק יש גם שותף גוי?

טו. עסק או אתר אינטרנט שנמצא בבעלות של ישראל גוי, והגוי הוא שותף מלא בהחזקת העסק. מעיקר הדין, מותר לערוך חוזה שבו יפורט ששכר ימות החול ילך ליהודי, ושכר השבת לגוי. אך צריך להקפיד: א. שידעו האנשים על שותפות זו, כגון שאם יש שלט עם שם הבעלים, שיהא כתוב שם גם את שם הגוי. ב. שהגוי יהיה שותף בבעלות ולא רק בתפעול העסק. ג. שהיהודי לא יכנס לעסק כלל בשבת. כל זה מעיקר הדין, אך מן הראוי להחמיר בדבר היכן שהעסק מוכר ליהודים מחללי שבת, כפי שבואר לעיל²⁰.

11 חזו"ט שבת ח"ו עמ' יט. אך בשש"כ (שם סעיף לב עמוד תע) התייר לקצור מצוה.
12 שם עמ' כג בהערה. שש"כ שם, וכתב (הערה פט שם) שלא יעשה קנין לעיני כל.
13 ילקו"י שם סעיף ג'.
14 ילקו"י סעיף ע"ב, ש"ע שם סעיף י"ב.
15 ילקו"י סימן ש"ו, סעיף ז', סעיף י'. ע"פ מה שכתב בשש"כ פרק כט סעיף י עמוד תסג.
16 ע"פ מה שכתב בשש"כ שם סעיף כט עמוד תסח.
17 שש"כ שם.
18 ילקו"י שם.
19 ע"פ שש"כ פרק כח סעיף נז עמוד תמח וסעיף סד עמוד תמט.
20 ע"פ שש"כ פרק כז סעיף טז עמוד תיט.

1 שיטת הרמב"ן בפירושו על התורה, ויקרא כג, כד.
2 כך נקטו חלק מרבתינו בשיטת רש"י במסכת ביצה דף כז, ד"ה אין פוסקין.
3 דעת הרמב"ם, בהלכות שבת כג, י"ב, וכן משמע מהשו"ע ח"מ סוף סימן רל"ה.
4 וכן נקטו רוב האחרונים, ילקו"י חלק ב' עמוד קמב בהערה...
5 חתם סופר ח"ה השמטות סי' קצה.
6 ילקו"י סימן שו סעיף א. שש"כ פרק כט סעיף יז עמוד תסה.
7 ילקו"י שם עמ' קמב בהערה. שש"כ שם הערה מ עמוד תסה.
8 ילקו"י שם.
9 ש"ע, או"ח סימן ש"ו, סעיף י"א. שש"כ פרק ל הערה מח עמוד תפו.
10 ילקו"י שם סעיף מ"ז. עולה משש"כ פרק כט סעיף כט עמוד תסה.

האם מותר למכור 'ארבעת המינים' בשבת?

טז. מסחר ממש בשבת אסור גם אם הוא לצורך מצווה, כגון מכירת חמץ, או קניית מצה או ארבעת המינים.²¹

האם מותר לעשות 'פדיון הבן' בשבת?

יז. אין עושים פדיון הבן בשבת וביום טוב.²²
יח. מסחר ממש אסור גם לצרכי מצווה כפי שבואר, אך לעיתים התירו לצרכי מצווה פעולות שהם רק כעין מסחר, כפי שבואר לקמן.

האם מותר להתחייב לצדקה בשבת?

יט. מותר להתחייב תרומה עבור מוסדות תורה וחסד בשבת, כיון שזה צורך מצווה, ורק התחייבות (ולא קנייה גמורה) התירו.²³

מדוע מותר למכור עליות בשבת, זה לא מקח וממכר?

כ. מכירת העליות לתורה בבית הכנסת מותרת כיוון שאין זה מכירה גמורה, אלא רק התחייבות לצדקה, ולצורך מצווה התירו. ועוד שעל ידי המכירות מונעים מחלוקת בבית הכנסת בחלוקת העליות והכיבודים, לכן למרות שמכירת העליות בבית הכנסת נעשית בפומבי, ובאופן שכל המוסיף במהיר זוכה, ודומה למסחר, מותר מהטעמים הנ"ל.²⁴

האם מותר לקנות מקום בבית הכנסת בשבת?

כא. מכירת עליות לתורה, הוצאת ספר וכדומה התירו כמבואר, אך אין למכור מקומות בבית הכנסת בשבת, מפני שקונה דבר ממש, כשם שאין לקנות אתרוג או מצה בשבת.²⁵

האם מותר ללוות או לשאול חפצים או מאכלים מהשכנים בשבת?

כב. אין לוויים ומלווים בשבת, כיון שדרך לכתוב שטר חוב בזמן ההלוואה. אי לכך, אסרו חכמים להלוות וללוות כדי שלא יבואו לכתוב בטעות. מאותו הטעם אין פורעים חובות בשבת, שלא יטעו ויכתבו קבלה על הפירעון.²⁶

כג. מותר לאדם לבקש מחברו בשבת דברי מאכל, כלים, חפצים, תרופות וכדומה, על מנת להחזיר מאוחר יותר ובתנאי שיש צורך בדברים אלה לשבת עצמה. אך עליו להקפיד על התנאים שיתבאר:

כד. המבקש מחברו דברי מאכל, כלים, חפצים וכדו' לצורך שבת על מנת להחזיר מאוחר יותר לא יבקש בלשון "הלוואה" (שמא יבוא לכתוב את דבר ההלוואה מחשש שישכח), לכן, צריך לבקש מחברו בלשון שאלה או נתנה, כגון: "השאלני" או "תן לי", שאין במשמעות ביטויים אלו לשון

הלוואה, ועצם השינוי והשימוש בביטוי שונה יזכיר לאדם להימנע מכתובה בשבת.²⁷

כה. המבקש מחברו דברי מאכל, כלים, חפצים וכו' בשבת לא ישתמש בלשון הכוללת מילים של משקל או מעות כגון: "תן לי קילוגרם סוכר", אלא בלשון שאינה כוללת מילות של משקל או מעות, כגון: "תן לי חבילת סוכר", אעפ"י שברור שכוונתו לבקש משקל של ק"ג סוכר.²⁸

כו. אם טעה המבקש וביקש בלשון "הלוואה", יענו לו שאסור להלוות, אבל יוכלו לתת לו "בהשאלה".²⁹

כז. מותר להחזיר חפצים ומאכלים אלו במהלך השבת, אם הם לצורך השבת, אך לא ישתמש בלשון "פריעה" מחשש שמא יביא את בעל הבית לידי כתיבה, אלא ישתמש בלשון "החזרה" כגון: "הריני מחזיר לך", שעצם השינוי והשימוש בביטוי שונה יזכיר לאדם להימנע ממחיקה בשבת.³⁰

כח. אם המלווה צריך את מה שהשאל לצורך השבת, מותר לו לבקש מהלווה שיחזיר לו אם אומר לו בלשון חזרה ולא בלשון פירעון.³¹

כט. גם בדבר מצווה כגון הרוצה ללוות סידור ושאר ספרי קודש וחפצי מצווה בשבת, לא יאמר בלשון ההלוואה אלא בלשון השאלה.³²

ל. אדם שהלווה לחברו חפץ, מאכל וכדומה בשבת או ביו"ט, וחברו לא החזיר לו, יכול לתבעו בבית דין על כך.³³

האם מותר לקנות תרופה מבית המרקחת בשבת?

לא. מי שצריך לקחת תרופה בשבת עצמה ואין ברשותו תרופה זו, או שצריך מוצר מסוים לצורך השבת ואין ברשותו מוצר זה מותר לו לקחתם בשבת גם מהחנות או מבית המרקחת ולשלם אחר השבת, (באופן שאין צורך בניחוח מערכת אזהרה, או כל פעולה אלקטרונית שבבילי שבעל החנות יצטרך לתת לחברו את המוצרים הנ"ל), אך היתר זה הוא רק אם מתקיימים התנאים הבאים:³⁴

א. שלא ישתמש בלשון מכירה, קניה או הלוואה, אלא ישתמש בלשון "תן לי", או "השאל לי".³⁵

ב. שבעל החנות לא יחשב לו את חובותיו, כגון שיאמר לו, לקחת בעבר כך וכך בקבוקים, והיום כך וכך, בסך הכול לקחת כך וכך, שסיכום זה אינו לצורך השבת.³⁶ אמנם מותר למבקש לומר את מספר הקופסאות או הבקבוקים שהוא צריך לשבת.³⁷

ג. שלא ישקול או ימדוד מה שנותן.³⁸

לב. כשלווקח מוצר מן המכולת או תרופה מבית המרקחת כנ"ל, אך בעל הבית אינו מוכן לתתם לו משום שחושש שמא לא ישלם עבורם, מותר לו להשאיר "משכון" אצל בעל הבית, כגון שעון וכדומה בשבת, ומכל מקום, צריך להיזהר לא לומר

כפיו שמשאיר "משכון", משום עובדין דחול.³⁹

האם מותר לתת מתנה בשבת?

לג. אסור מדרבנן לתת מתנה לחברו בשבת גם אם אינה מוקצה. טעם הדבר הוא, שמתנה יוצאת מרשות הנותן ועוברת לרשות המקבל, כמו מקח וממכר, ולכן אסרו חכמים לתת מתנות בשבת. לכן, הרוצה לתת מתנה לחברו, יתן את המתנה לפני כניסת השבת, או אחרי יציאתה.⁴⁰

לד. מותר לתת בשבת מתנה לצורך השבת, לכן מותר לתת במתנה אוכל ושתיה וכדומה לצורך השבת.⁴¹

לה. כאשר אין אפשרות לתת את המתנה בימות החול וצריך למסור אותה למקבל בשבת דווקא, ניתן להביאה באחד מן האופנים הבאים:

לו. הנותן מוסר את המתנה בערב שבת לאדם שלישי שמתכוון לזכות בה עבור המקבל. ובאופן זה המתנה נקנתה למקבל כבר בערב שבת וכבר נעשתה העברת הבעלות, ולכן יכול להביאה בשבת.⁴²

לז. המזכה על ידי אחר באופן הנ"ל, אינו יכול להקנות על ידי אשתו (של המקנה) שתזכה בה עבור המקבל.⁴³

לח. במידה ואין אפשרות לתת את המתנה לאדם שלישי שיזכה בה עבור המקבל, יכול הנותן להקנות לו את המתנה בערב שבת באמירה: "מעכשיו המתנה מוקנית לפלוני".⁴⁴

לט. באופן שלא זכה אדם שלישי עבור המקבל בערב שבת, וכן לא הקנה אותה למקבל עצמו מערב שבת, מותר במקום הצורך, למוסרה למקבל בשבת עצמה, אך צריך לומר שאינו מתכוון להקנותה לו עכשיו אלא במוצאי השבת, וכרגע היא כפיקדון אצלו, וגם המקבל לא יתכוון לזכות בה בשבת. ובאופן זה תישאר המתנה ברשות הנותן עד מוצאי שבת.⁴⁵

מ. במקומות שישנם בתי כנסת הנוהגים, שהנהלת בית הכנסת מעניקה מתנה לחתן בר המצווה בשבת, אפשר להקל בזה.⁴⁶ ומכל מקום נכון יותר שגבאי בית יגביה את המתנה עבור חתן הבר מצווה מערב שבת, ובכך יזכה החתן בר מצווה במתנה כבר מלפני השבת. ואם לא זיכו לו את המתנה מערב שבת, מן הנכון שהנער יתכוון שאינו קונה את המתנה עד מוצאי שבת.⁴⁷

האם מותר לתת פרסים לילדי תהלים בשבת?

מא. מותר לתת פרסים לילדים שבאו לבית הכנסת, או השתתפו בלימוד תורה ותהילים, שיש בזה צורך מצווה לעודד אותם ללמוד, כמו כן מותר לתת להם ממתקים שיכולים לאכלם במהלך השבת, שזהו לצורך השבת כפי שבואר לעיל.⁴⁸

21 שם סע"ב. ש"כ שם סעיף יז עמוד תסה.

22 ילקו"י שבת כרך ה', עמוד צט. שו"ע יו"ד סימן ש"ה סעיף י"א. ש"כ שם.

23 ילקו"י סימן ש"ו שם, ובחזו"ע שבת ח"ו עמ' כז. ש"כ פרק כט סעיף גז עמוד תעו.

24 ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קעז. ש"כ שם סעיף נח עמוד תעו.

25 מג"א (סי' ש"ו ס"ק ט"ו) וכן כתבו המשנ"ב שם (ס"ק ל"ג) וכה"ח שם (ס"ק מ"ב). עולה מש"כ שם סעיף יז עמוד תסה.

26 ילקו"י סימן ש"ו סע"ט.

27 ילקו"י סימן שז סע"ג. ש"כ שם סעיף יח עמוד תסה.

28 ילקו"י סימן ש"ו ס"ק ט"ו, וכן שו"ע (סי' שכ"ג סעי' א'-ב', ד'), משנ"ב שם (ס"ק י"ד-ט"ו). ש"כ שם סעיף כא עמוד תסו.

29 שלחן שלמה שז, טו, ב.

30 ילקו"י שם סעיף מ"ח, שו"ע סימן ש"ז, סעיף י"א, ובמשנ"ב ס"ק מ"ו. ע"פ ש"כ שם סעיף יח עמוד תסה.

31 שם סע"ז.

32 שם סע"ד.

33 שו"ע סימן תקכ"ה סעי' א, ומשנ"ב ס"ק ג'.

34 שם סימן שו סעי"ד. ש"כ שם.

35 שם סעי"ד. ש"כ שם, וכתב שאף מותר לומר לו שיתפשר עמו אחר השבת.

36 שם סע"ז. ש"כ שם סעיף יט עמוד תסה.

37 שם סע"ט. ש"כ שם סעיף כא עמוד תסו.

38 שם סעי"ד ש"כ שם ובסעיף לד עמוד תע שם.

39 ילקו"י שם סעיף ג"ה, משנ"ב (סי' ש"ז ס"ק מ"ה), כה"ח שם (ס"ק פ"ה). ש"כ שם סעיף יח עמוד תסה.

40 ילקו"י סימן שו סע"ה. ש"כ שם סעיף לא עמוד תסט.

41 שם עמ' קנט בהערה. ש"כ שם.

42 שם סימן שז סע"ה. ש"כ שם.

43 שו"ע (או"ח סי' שס"ו סעי' י).

44 ואף שלא נעשה קניין על ידי אדר, ראה ברמ"א (ח"מ סי' ר' סעי' ב') ובסמ"ע שם (ס"ק ה').

45 ע"פ הילקו"י בסימן ש"ו סעיף ז', סעיף כ"ו בהערה. ש"כ שם.

46 ילקו"י סעיף כ"ו, שכתב, והנה להם לישראל, ויש להם על מה לסמוך, שנחשב לצורך מצווה.

47 הילקו"י בסימן ש"ו סעיף ז', סעיף כ"ו.

48 כמבואר ב' עמ' קנט בהערה. ע"פ ש"כ שם סעיף לא עמוד תסט.